

Василь НЕЙЖМАК
Полтава

ЗАМІСТЬ РЕЦЕНЗІЇ

«Спасіба, хахльонок!»

У провідному театрі Полтавщини інсценували міф про «зрадників»-мазепинців і «визволителів» з армії царя Петра I

Цієї осені в Полтавському обласному українському музично-драматичному театрі ім. М. Гоголя завершили роботу над постановкою історичної драми «Фортеця» за одноіменною повістю земляка, письменника Леоніда Бразова. Тією, яку вперше видали книжкою ще в 1974 році, а востаннє — без будь-яких змін у тексті — у 2009-му. Це зразок літератури соціалістичного реалізму, в якому героїзували події, що для українців насправді уособлювали трагічне братовбивство. То неже саме зараз настає час «оживляти» міфи російської та радянської імперії на сцені УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНО-ГО театру. Зрештою, хто надумив його керманічів, підпорядкованих управлінню культури Полтавської облдержадміністрації, взяти до репертуару такий твір?

«Дивно, що досі подібного не робили»

Відповідаючи на ці запитання власкора «УМ», «культурницький» заступник голови ОДА Валерій Пархоменко зазначив, що до того вибору влада не має жодного відношення. Мовляв, митці ж зараз вільні у творчому пошуку. А от на думку завідувачки літературного частини театру Леди Лабової, «навіть дивно, що ми досі нічого подібного не робили». Надто близькі обласному центру події, пов'язані з обороною полтавської фортеці напередодні річниці відомої битви. Тим паче що тепер, за словами Леди Юрївни, втілювалася «режисерська концепція». А режисером-постановником став заслужений діяч мистецтв України Юрій Кочевенко, його помічником з літературної частини — Лада Лабова, науковими консультантами — дочка автора повісті, кандидат філологічних наук Лариса Безобразова та колишній директор Музею-заповідника «Поле Полтавської битви» Олександр Янович.

Пані Лабова зазначила, що нова вистава «політично дуже виважена», там навіть головних героїв змінено. І продалася «УМ» неодмінно відвідати прем'єру, яка відбулася 9 листопада. Зовнішні відмінності інсценованої «Фортеці» від повісті справді помітні. В оригіналі головний герой — молодий полтавець, підручний коваля Гринь Ватренко, який весь час бореться з місцевими багатіями-визискувачами, котрі, як правило, симпатизували «зраднику» Івану Мазепі, та загарбниками-шведами. А над усе прагне допомогти братньому російському війську, що б'є «своїх» і «чужих» супротивів...

«Новація» від Козолупа

Водночас із перших хвилин спектаклю на сцені з'являється теперішній головний герой — російський комендант фортеці полковник Келін зі своїм почтом. Нотатці недолугим господарям міста на кшталт городового отамана з промовистим прізвиськом (вигаданим творцями вистави) Козолуп комендант виголошує на тлі величезного російського прапора-трикошора з гербом — двоголовим орлом. Останній чомусь не петровських часів, а сучасний, запроваджений у Росії 2000 року. Ще однією «новацією» сценічного варіанта стала цілковита російськомовність офіцерів і солдатів армії Петра I. Нібито задля «достовірності» ввели ще й кушеньке вкраплення шведської.

Таким собі антиподом реального коменданта Келіна й

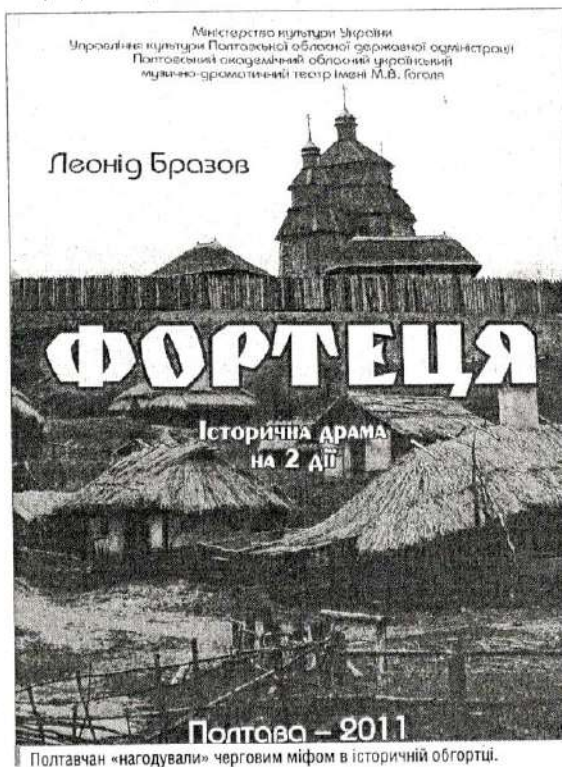
водночас головним героєм з українського боку творці вистави роблять вигаданого автором повісті багатого полтавського крамаря, тобто купця, Івана Ропавку. Саме в його уста викладають «кучеряві» промазепинські фрази з пафосним рефреном: «Я, Ілько Ропавка, козак запорозький». Однак усе те нагадує подвійну пародію. Не лише тому, що ні про яке «запорозьке» минуле крамаря у повісті не згадується (той замолоду «в одного купця за прикажчика служив»), а запорожці, як відомо, тривалий час не мирилися з провідником Гетьманщини.

За версією письменника, Ропавка симпатизує Мазепі не з патріотичних міркувань — заради власної вигоди. Щоб не побутися своїх багатств під час бойових дій та після очікуваної перемоги Карла XII. Зрештою, не за словами — за вчинками і в повісті, й у виставі крамар залишається втіленням ледь не абсолютного зла. Раніше він ославив дівчину, котра саме через нього повисилася, сумнівними методами примножував власні статки. Тепер же то пещадний визискувач своїх наймитів і водночас підстаркуватий ловелас, який нахабно залицяється до

Гордієнка. Причому в придіпровській фортеці Переволочній московити влаштували різномирних жителів, подібно до батуринської. А потім добралися й до «осного гнізда» запорожців на Січі, зруйнувавши його вщент.

Героїчна «всенародна оборона» без... героїв

— Від цієї прем'єри і я, і мої колеги-музейники, і знайомі викладачі історії у полтавських ВНЗ були в шоці, — каже «УМ» заступник директора Музею-заповідника «Поле Полтавської битви», кандидат історичних наук Людмила Шендрик. — Адже в нашому театрі, по суті, інсценували міф про так звану «героїчну оборону Полтави» російськими вояками, українськими козаками та місцевими жителями під час штурмів фортеці шведами. Однак архівні російські та шведські документи свідчать: ні таких штурмів колонами, ні кровопролитних сутичок на фортечних валах, із залученням навіть жінок і дітей, не було. Насправді тривала облога фортеці, під час якої в основному рили шанці, траншеї, підкопи, щоб якомога ближче підійти до валів і частоколів, закласти туди вибухівку тощо. На штурм Карл XII не погоджував-

Полтавчан «нагодували» черговим міфом в історичній обгорті.

Такі вони лиходії, ці українці... Повна протилежність їм — російські офіцери з війська Петра I. Ото вже справжні «благородія»: чесні, діяльні, впевнені в собі.

красуню Опісі. Та, найголовніше, він — підступний зрадник, який і план фортеці під час її облоги намагався Мазепі передати, і навіть підземний хід хоче розчистити, щоб таємно завести ворога в Полтаву.

«Визволителі», які прийшли в Полтаву з Батурина

Такі вони лиходії, ці українці... Причому що не українці — то або хитрий і такий же зрадливий представник козацької старшини із черевом, або затурканий бідак, здатний тільки скиглити та жалітися на гірку долю. Повна протилежність їм — російські офіцери з війська Петра I. Ото вже справжні «благородія»: чесні, діяльні, впевнені в собі.

Незрозуміло тільки, які ж то «благородія» в листопаді 1708 року, тобто за кілька місяців до облоги Полтави, за вказівкою Петра I вирізали «до ноги» не одну тисячу мирних жителів (із жінками та немовлятами) іншої фортеці — Батурина. Лишень задля того, щоб помститися за «зраду» Івана Мазепи царю й нажахати всіх українців: підтримує свого провідника — повторити долю батуринців.

Зрештою, хіба не «єдинокровні брати» під командуванням російського полковника Яковлева в квітні-травні 1709 року пройшлися «вогнем і мечем» по південних сотенних містечках Полтавського полку — Маяціці, Нехворощі, Келеберді та інших? Їх спаливали за те, що пропустили на з'єднання з Мазепою і Карлом XII козаків-запорожців під орулою кошового отамана Кос-

кандидат історичних наук Володимир Мокляк навіть «арифметично» довів: попри злякування і карі, більшість у Полтавському полку все ж залишалася прихильниками Мазепи. Зокрема, 7 із 19 відомих за архівними документами представників полкової та сотенної старшини були підвертими «мазепинцями». Стільки ж виявилася і проросійськи налаштованих (нерідко через суто особисті фактори).

Відомостей про політичний вибір ще кількох відомих за прізвиськами старшин полку знайти не вдалося. Як і будь-яких даних про старшину дев'яти сотень полку. Водночас пан Мокляк наголошує: оскільки йдеться саме про ті сотні, які забезпечували «коридор» уздовж Ворскли спочатку для проходження запорожців, а потім і для відступу об'єднаного шведсько-українського війська до Дніпра, сумніватися в їхній промазепинській орієнтації практично не доводиться. Зрештою, Полтавський полк завжди орієнтувався на запорожців — захисників їхнього краю від набігів воякивних степовиків.

Підтверджені документами й інші факти: під час облоги Полтави значних втрат, передовсім на агаданих земляних роботах, зазнали ті ж запорожці. Карл XII використовував їх також як вправних снайперів. При цьому козаків просили шведського короля не бомбардувати Полтаву ядрами, бо ж там жили їхні родичі. Отже, тут українці вкотре не з власної волі зійшлися, як кажуть, лоб у лоб, брат ішов на брата... Такою ж трагічною та братовбивчою стала для них і Полтавська битва. Провсе те, звісно, можна і треба говорити, зокрема зі сцени. Та неже такою сумнівною сумішшю імперського агітпропу з соцреалізмом?

Звідки ростуть ноги «Фортеці»?

— Як на мене, найприкріше те, що цей міф показують дітям, які звикли сприймати все бачене за чисту монету, — продовжує пані Людмила. — Ви ж бачили, скільки їх було на прем'єрі. Кого ми нею вивозуємо?

І все ж, чому провідний театр Полтавщини обрав для втілення на сцені саме цей твір? Чи не звідти «ростуть ноги» такого вибору, звідки походить і своєрідний «культ» письменника Леоніда Бразова в області після його смерті у 1997 році? Зі встановленням чи не найбільшої у Полтаві меморіальної дошки, заснуванням фінансованої з обласного бюджету премії його імені, найменуванням вулиці, постійним перевиданням творів із рекомендаціями знайомих з ними у школах. Водночас у Полтаві всі знають, що «проштовхує» такий надмірний «піар» автора «Фортеці» його близька родичка. Користуючись при цьому своїми знайомствами з впливовими людьми, насамперед обласними можновладцями. Хоча сам письменник за життя був досить скромним трудівником пера й, певно ж, усвідомлював залежність власної творчості від вітрів часу. Тепер же на інсценування його повісті, як свідчить програма спектаклю, знайшлися навіть спонсори з числа колишніх «червоних» директорів.

Під час прем'єри вистави партер театру був переповнений і обласними керівниками та чиновниками. Після фіналу вони «скупали» творців вистави в аплодисментах. Не вистачало, здається, тільки фрази «Спасіба, хахльонок!», якою російські вояки 300 років тому «нагороджували» тих українців, котрі видавали їм «мазепинців» чи шведів або їхні плани... ❧